

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ
ΥΠΟ¹
ΙΩΑΝΝΟΥ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΡΟΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Κάθε καινούργια ἐποχὴ μέσα στὴν Ἰστορία δικαιώνει τὸν ἑαυτό της μονάχα ἐφ' ὅσον κατορθώνει νὰ γράψῃ ἐξ ἀρχῆς τὴν Ἰστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Τοῦτο εἶναι μιὰ ἀπαίτηση τῆς Ἰστορικότητας τῆς ζωῆς. Ἐφ' ὅσον κάθε Ἰστορικὴ ἐποχὴ ἔχει μοναδικὸ χαρακτῆρα, ἐφ' ὅσον ἔχει δική της, αὐθυπόστατη, ἀξία, εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ ζήσῃ γιὰ τὸν ἑαυτό της καὶ μὲ τὸ δικό της τρόπο ὅλη τὴν Ἰστορικὴ γένεση, ὅλο τὸ Ἰστορικὸ ἔργο τῆς ἀνθρωπότητας. Ὁπως κάθε λαός, ποὺ θέλει νὰ ζήσῃ, πρέπει νὰ μεταφράζῃ στὴ γλῶσσα του τὴν τωρινὴ τὰ μεγάλα λογοτεχνικὰ καὶ φιλοσοφικὰ ἔργα τῆς Ἰστορίας του, ὥπως κάθε λαὸς ποὺ ἔχει συνείδηση γιὸ τὴν Ἰστορικότητα τῆς στιγμῆς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀντικρύζῃ ἀκατάπαυστα μὲ καινούργιο τρόπο τὰ μεγάλα μνημεῖα τοῦ λόγου ποὺ ἔδημιούργησαν οἱ πρόγονοί του μέσα στὴν Ἰστορία· ἔτσι καὶ κάθε ἐποχὴ καινούργια εἶνε ἀπὸ τὰ πράγματα ὑποχρεωμένη, ἀπὸ τὴν Ἰστορικότητα δηλαδὴ τῆς ζωῆς, νὰ ζήσῃ μὲ τὸ δικό της τρόπο ὅλο τὸ νόημα τῆς Ἰστορικῆς ζωῆς, νὰ μεταστοιχειώσῃ γιὰ τὸν ἑαυτό της ὅτι ἀξιούτατησε ἡ Ἰστορικὴ μνήμη μέσα της καὶ νὰ μετουσιώσῃ τοὺς χυμοὺς τοῦ Ἰστορικοῦ πνεύματος.

“Ωστε θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ εἰπῇ ὅτι ἡ Ἰστορία ἀρχίζει κάθε ἐποχή, ἡ Ἰστορία, ὅσο καὶ ἂν ἡ μνήμη της κρατάει μέσα της χιλιάδες χρόνια, πρέπει μὲ κάθε ἐποχὴ νὰ κάνῃ καὶ καινούργια ἀρχή, νὰ εἶναι σὲ κάθε ἐποχὴ πρωταρχική. Ἰστορία δὲν εἶναι νὰ κρατᾶς ἀπλῶς στὴ μνήμη σου τὰ περασμένα, ἀλλὰ νὰ μπορῇς νὰ βλέπῃς τὰ περασμένα καὶ νὰ τὰ καταξιώνῃς κατὰ τὴν ἀπαίτηση τῆς συγκεκριμένης ἐποχῆς ὅπου ἀνήκεις. Ἰστορία δὲν εἶναι νὰ θησαυρίζῃς στὴν

μνήμη σου τὰ πλούτη τῆς Ἰστορικῆς ζωῆς, ἀλλὰ νὰ μεταστοιχειώνῃς μέσα στὸ πνεῦμα σου ὅλο τὸ νόημα τῆς Ἰστορικῆς ζωῆς, ν' ἀναχωνεύῃς, κατὰ τὸν δρισμὸν τῆς συγκεκριμένης Ἰστορικῆς ἐποχῆς, μὲ τὸ πνεῦμα σου ὅλο τὸ ὑλικὸν τῆς Ἰστορίας καὶ νὰ γνωρίζῃς, νάζῃς συνείδηση, πῶς τοῦτο ποὺ κάνεις ἐσὺ δὲν μπορεῖ κανεὶς ἄλλος νὰ τὸ κάνῃ, πῶς τοῦτο ποὺ γίνεται στὴν ἐποχὴ σου εἶναι ἀδύνατο νὰ ξαναγίνῃ ἀπὸ κάποια ἄλλη ἐποχή. Τὸ πνεῦμα μᾶς ἐποχῆς, ὃσο αὐτοκυβέρνητη ζωὴ καὶ ἀν ἔχη, ὅμως δὲν κραταιώνεται, ἀν δὲν μοχθήσῃ νὰ μεταγγίσῃ μέσα του τὴν ἀξία ποὺ εἶχε ὁ πόνος τῶν προγενεστέρων ἐποχῶν, ἀν δὲν πάῃ ὡς τὴν ἀρχὴ τῆς Ἰστορίας, κι' ἀν δὲν βυθισθῇ μέσα στὸ ἔργο τῆς Ἰστορίας.

Θὰ ρωτήσῃς ὅμως κανείς, πῶς μπορεῖ κάθε ἐποχὴ νὰ βλέπῃ μὲ τὸ δικό της τρόπο τὸ πνεῦμα τῆς Ἰστορίας; πῶς μπορεῖ κάθε γενεὰ νὰ ωθηθῇ τὴ σχέση της μὲ τὴν περασμένη Ἰστορικὴ ζωὴ κατὰ τὸν δρισμὸν τοῦ συγκεκριμένου Ἰστορικοῦ πόνου ποὺ συνέχει τὴν ψυχή της; Ζωὴ καὶ Ἰστορία εἶναι στὴν οὖσία τους ἀπειροδύναμες· ἔχουν μέσα τους ἀπειρη δυνατότητα· ἡ ζωὴ ὅμως, ἐφ' ὃσον θέλει νὰ γίνῃ μορφή, νὰ ἀποχτήσῃ νόημα κι' ἀξία, εἶναι ὑποχρεωμένη νὰ πάρῃ ἀπόφαση· ἐφ' ὃσον θέλει ἡ ζωὴ νὰ λύσῃ τὸν πόνο της πρέπει νὰ διαλέξῃ μιὰ μορφὴ ὠρισμένη καὶ ν' ἀφήσῃ τὶς ἀπειρες ἄλλες, πρέπει νὰ δώσῃ τὴν κατάφασή της σὲ κάτι συγκεκριμένο, σὲ μιὰ ἀξία συγκεκριμένη· ἄλλοιως ἡ ζωὴ δὲν γίνεται Ἰστορική, δηλαδὴ δὲν ἀρνιέται τὴν ἀνόητη καὶ ἀνώνυμη ὑπόστασή της. "Ομως ἡ συγκεκριμένη αὐτὴ μορφὴ ποὺ θὰ δώσῃ ἡ ζωὴ στὸν ἑαυτό της θάχη ἀπόλυτο χαρακτῆρα. Θὰ σημαίνῃ μιὰ ἔνωση ἀπόλυτη τῆς ζωῆς μὲ τὸ νόημα της, θὰ εἶναι μιὰ σύμπτωση τοῦ πεπερασμένου μὲ τὸ ἀπειρο. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ περιεχόμενο ποὺ θάχη ἡ συγκεκριμένη Ἰστορικὴ μορφὴ θὰ εἶναι ἀπειρο, ἀν καὶ συμπυκνώνεται μέσα σὲ μιὰ ὠρισμένη Ἰστορικὴ ἐποχή. Τὸ περιεχόμενο π. χ. ποὺ ἔχει ἡ γοτθικὴ τέχνη εἶναι ἀνεξάντλητο, εἶναι ἀπειρο, ἀν καὶ ἡ τέχνη αὐτὴ εἶναι μορφὴ ζωῆς μᾶς ὠρισμένης Ἰστορικῆς ἐποχῆς. "Ωστε ὅχι μονάχα ἡ ζωὴ ἀλλὰ καὶ ἡ Ἰστορία εἶναι ἀπειρη δυνατότητα γιὰ κείνους ποὺ ἔρχονται μετά. Κάθε μεγάλο Ἰστορικὸ ἔργο, κάθε μνημεῖο λόγου, ἀλλὰ καὶ κάθε μνημεῖο ἔργου τῆς Ἰστορίας ἔχει περιεχόμενό ἀνεξάντλητο. Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν ὠρισμένη μορφὴ πνεύ-

ματος ποὺ θὰ δώσῃ στὸν έαυτό της μιὰ καινούργια ιστορικὴ ἐποχὴ εἶναι ἀναγκασμένη νὰ ζητήσῃ νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν ἴδιαίτερη σχέση ποὺ θάχῃ μὲ τὰ μεγάλα ιστορικὰ προηγούμενα, μὲ τὰ μνημεῖα τῆς ιστορίας. Ἡ ώρισμένη μορφὴ ποὺ δίνει ἡ ζωὴ στὸν έαυτό της τὴν ἀναγκάζει νὰ θεμελιώνῃ καὶ μιὰ ἴδιαίτερη συγγένεια μὲ τὰ ἔργα τῶν περασμένων ἐποχῶν. Η συγγένεια τούτη θὰ βασίζεται στὴν ἴδιαίτερη πνευματικὴ ἐπαφὴ τῆς νέας ἐποχῆς μὲ τὶς παληές. Ο ροῦς τῶν ιστορικῶν γεγονότων θὰ ἀποχτῷ ἔτσι γιὰ κάθε καινούργια ἐποχὴ ἴδιαίτερη σημασία, χωρὶς μ' αὐτὸν νὰ μεταβάλλεται ἡ ιστορία στὴν οὖσία της, χωρὶς καὶ ἄλλοιώνεται τὸ νόημα τῆς ιστορικῆς πραγματικότητας, ὅπως τὸ ορίζει ἡ ιστορικὴ ἐπιστήμη.

Ἡ ιστορία δύμως, ἐφ' ὅσον εἶναι συγκεκριμένη διαμόρφωση τῆς ζωῆς, ἐφ' ὅσον σημαίνει κατάφαση ἀπόλυτη μιᾶς συγκεκριμένης μορφῆς ζωῆς, ίσχύει ἀπόλυτα μονάχα γιὰ κείνον ποὺ κάνει τὴν κατάφαση αὐτήν δηλαδὴ γιὰ τὴν συγκεκριμένη ἐποχὴ ποὺ δίνει στὸν έαυτό της τὴν ώρισμένη μορφή. Ὁπως π.χ. ἡ ἐποχὴ ἐκείνη ποὺ δίνει στὸν έαυτό της τὸ νόημα ποὺ ἔνσαρκώνει ἡ γοτθικὴ ἐποχή. Ὅταν δύμως ἡ ιστορία γίνῃ ὑπερβατικὴ πραγματικότητα, ὅταν ἡ ιστορία παύσῃ νὰ σημαίνῃ ἀπόλυτη κατάφαση ποὺ δίνει μιὰ συγκεκριμένη ἐποχὴ σὲ μιὰ ώρισμένη μορφὴ πνεύματος καὶ γίνῃ ἀπλῶς κάτι ποὺ ήταν ἄλλοτε, ὅταν ἡ ιστορία μείνῃ ἔξω ἀπὸ τὴν συνείδηση μιᾶς ἐποχῆς, ὅταν ἡ μιὰ ἐποχὴ καὶ τὸ νόημα τῆς ζωῆς της χωρισθῇ ἀπὸ μία ἄλλη ποὺ ἔρχεται, ποὺ ήρθε, τότε ἡ ιστορία ἔχει νόημα μονάχα γιὰ κείνους τοὺς λαοὺς ἢ γιὰ κείνα τὰ πρόσωπα ποὺ ἔχουν τὴν δύναμη νὰ ξαναφέρουν τὸ νόημά της μέσα στὴ συνείδησή τους· κι' ἀπὸ ὑπερβατικὴ ποὺ ἔγινε νὰ τὴν ξανακάμουν ἐσωτερικό, ὁργανικὸ νόημα τῆς συνειδήσεώς των. Ἡ ιστορικὴ λοιπὸν πραγματικότητα, ἐν ὅσῳ μένει ὑπερβατική, ἔχει ἀπόλυτη σημασία μονάχα γιὰ κείνους ποὺ τὴν ἔζησαν· νόημα γιὰ τοὺς ἄλλους ποὺ ἔρχονται μετά, ἀποχτῷ μονάχα ἀπ' ἐκείνη τὴν στιγμὴ ποὺ γάνει τὴν ὑπερβατικότητά της καὶ γίνεται πρόβλημα τῆς ζωῆς των.

Μὲ ἄλλα λόγια τὸ νόημα τῆς ιστορικῆς πραγματικότητας δὲν εἶνε ὅπωσδήποτε δεδομένο, ἀλλὰ ἀνευρίσκεται μονάχα ἀπ' ὅσους ἔχουν τὴν δύναμη νὰ συγγενέψουν μὲ τὰ περασμένα. Καὶ γιὰ νὰ συγγενέψῃς μὲ τὰ περασμένα πρέπει νάχῃς ιστορικὴ συνείδηση καὶ ιστορικὴ δραστη-

ἄλλοιως ἢ πνευματικὴ πραγματικότητα ποὺ λέγεται Ἰστορία εἶναι βιβλίο κλειστὸ γιὰ σένα. Καμιὰ γλῶσσα δὲν θὰ σὲ βοηθήσῃ νὰ διαβάσῃς τὸ βιβλίο αὐτό, ὅσο κι' ἂν τὴν κατέχῃς, ἂν δὲν γνωρίζῃς τὴν εἰδικὴ γλῶσσα τῆς Ἰστορίας ποὺ εἶναι ἀπόλυτα συνυφασμένη μὲ τὴν Ἰστορικὴ συνείδηση. Μπορεῖς νὰ κατέχῃς ὅλα τὰ σύνεργα τῆς Ἰστορίας, ὅλο τὸ ὑλικὸ ποὺ χρησιμοποιήσεις τὸ πνεῦμα τῆς Ἰστορίας γιὰ νὰ δημιουργήσῃ τὴν ζωὴ του καὶ νὰ φανερώσῃ, ὅμως ἂν δὲν κατέχῃς τὴν γλῶσσα τῆς Ἰστορίας τὴν εἰδικὴ θὰ μείνῃς πάντα στὴν ἐπιφάνεια τῆς Ἰστορίας. Θὰ διαβάζῃς τὰ χρονικὰ τῆς Ἰστορίας, δὲν θὰ διαβάζῃς ὅμως τὰ μυστικά της. Θὰ διαβάζῃς τὰ ἀπλᾶ γεγονότα, δὲν θὰ μπορῇς ὅμως ποτὲ νὰ ἔρμηνεύσῃς τὸ πνεῦμα τῆς Ἰστορίας· ἔκεινο τὸ πνεῦμα πού, ἀντὶς νὰ φανερώνεται, κρύβεται μέσα στὰ σύμβολα. "Οπως ἢ πνευματικὴ πραγματικότητα τῶν μαθηματικῶν δὲν ἀποκαλύπτεται παρὰ μονάχα σὲ κεῖνον ποὺ μπορεῖ νὰ πάῃ πέρα ἀπὸ τὰ ἀπλᾶ σύμβολα καὶ σύνεργα τῆς μαθητικῆς ἐπιστήμης, ἔτσι καὶ ἡ πνευματικὴ πραγματικότητα τῆς Ἰστορίας δὲν φανερώνεται παρὰ μονάχα σὲ κεῖνον ποὺ ἔχει Ἰστορικὴ συνείδηση. Ἡ Ἰστορία ὑπάρχει γιὰ τὸν μεταγενέστερο ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ χάνει τὴν ὑπερβατικότητά της.

Τὴν Ἰστορία ὅμως μπορεῖ νὰ τὴν διαβάσῃ καὶ νὰ τὴν ἔρμηνεύσῃ μονάχα ἔκεινος ποὺ ἔχει καὶ τὴ δύναμη νὰ τὴν γράψῃ. "Ο λαὸς ποὺ δὲν ἔχει γράψει Ἰστορία, ποὺ δὲν ἔχει καταργήσει τὴν ἀνωνυμία του, ποὺ δὲν ἔχει δημιουργήσει δικό του πνευματικὸ καὶ ἥθικὸ χαρακτῆρα, δὲν μπορεῖ νὰ διαβάσῃ καὶ νὰ ἔρμηνεύσῃ τὴν Ἰστορία. "Ἐν δσῳ ἢ ζωὴ μένει μέσα στὴν ἀδιαφορία, μέσα στὴν ἀνωνυμία, ἐν δσῳ εἶναι ἀνιστόρητη, δηλαδὴ δὲν ἔχει δική της Ἰστορία, ἐν δσῳ εἶναι ἢ ίδια μιὰ ἄγραφη ὕλη, δὲν μπορεῖ νὰ διαβάσῃ τὴν Ἰστορία. "Οταν δμως ἢ ζωὴ γίνει λαός, δηλαδὴ ὁργανωθῆ σὲ πνευματικὴ καὶ ἥθικὴ διλότητα, ἔχει ἥδη ἀρχίσει νὰ γράψῃ τὴν Ἰστορία της· ἔχει ἀρχίσει νὰ χαράζῃ τὸν χαρακτῆρα της μέσα στὸν Ἰστορικὸ χρόνο. Οἱ λαοὶ λοιπὸν γράφουν, ἀλλὰ καὶ οἱ λαοὶ μονάχα διαβάζουν κι' ἔρμηνεύουν τὴν Ἰστορία. Οἱ λαοὶ εἶναι οἱ δημιουργοὶ τῆς Ἰστορίας.

"Ο λαὸς δμως εἶναι κάτι διαλεκτικό, ἔχει διπλῆ μορφή. "Ο λαὸς εἶναι ἀπὸ τὸ ἔνα ἀπὸ μέρος μιὰ πνευματικὴ πραγματικότητα, ὁ λαὸς εἶναι κάτι πνευματικὰ καὶ ἥθικὰ διαμορφωμένο μέσα στὴν Ἰστορικὴ ζωὴ. "Ο λαὸς δμως

είναι ἀπὸ τόλλο μέρος μιὰ δυναμικότητα, κάτι ποὺ μένει πάντα νέο, κάτι ποὺ δὲν εἴαι ακόμα πνευματικὰ καὶ ήθικὰ διαμορφωμένο. Τὸ παρὸν είναι πάντα τὸ σημεῖο ἔκεινο ἀπ’ ὅπου πρέπει νὰ βλέπωμε ἔνα λαό.’ Απὸ τὸ σημεῖο ὅμως ἔκεινο φαίνεται ἀκριβῶς ἡ διπλῆ ὄψη τοῦ λαοῦ. ’Απ’ ἔκεινο τὸ σημεῖο φαίνεται πὼς ὁ λαός είναι κάτι ποὺ ἔχει γίνει· ἀλλὰ καὶ κάτι ποὺ δὲν ἔχει γίνει.’ Απὸ τὸ παρὸν φαίνεται τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ. Τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ είναι πάντα ἡ ἀνιστόρητη πλευρά του, είναι ἡ ζωὴ ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμα ιστορικὴ μορφή. ’Αλλὰ καὶ τὸ παρὸν τὸ ἕδιο δὲν είναι κάτι ἀπόλυτα διαμορφωμένο. Τὸ παρὸν είναι ἡ ζωὴ ποὺ μοχθεῖ γιὰ τὴν ιστορικότητά της· μάχεται γιὰ νὰ δώσῃ τὴν ὠρισμένη ήθικὴ καὶ πνευματικὴ μορφή στὸν ἑαυτό της. ’Η ζωὴ λοιπὸν ἐνδὲς λαοῦ είναι καὶ δὲν είναι ιστορική. ’Η περασμένη ζωὴ του είναι ιστορική, ἔχει τὴν ὠρισμένη της μορφή. ’Η ζωὴ ὅμως τοῦ παρόντος δὲν είναι, ἀλλὰ γίνεται ιστορική. Κάθε στιγμὴ ποὺ δίνει τὸ παρὸν στὸ παρελθὸν τὴν δίνει ιστοριμένη, τὴν δίνει μὲ τὸν ιστορικό της χαρακτῆρα. ’Αλλὰ καὶ κάθε ιστοριμένη στιγμὴ τοῦ παρόντος γεννάει μιὰ ἄλλη στιγμὴ ποὺ είναι ἀνιστόρητη καὶ ποὺ ζητάει τὴν ιστορία της.

Θὰ ρωτήσῃ ὅμως κανείς· ἀφοῦ κάθε στιγμὴ ἔχει τὴν ιστορία της, ἀφοῦ τὸ παρὸν μάχεται γιὰ τὴ δική του ιστορία, τότε τὶ γρειάζεται ἡ περασμένη ιστορία, τότε γιατὶ νὰ μοχθοῦμε νὰ φέρωμε στὴ συνείδησή μας τὴν ὑπερβατικὴ ιστορικὴ πραγματικότητα τοῦ παρελθόντος; Τὸ παρὸν ὡς ζωὴ ποὺ ζητάει ἐπίμονα τὴν ιστορία της δὲν είναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ χωρὶς τὸ παρελθόν· χωρὶς δηλαδὴ τὴ ζωὴ ποὺ ἔχει ἥδη γράψει τὴν ιστορία της. Δὲν μπορεῖ τὸ παρὸν νὰ νοηθῇ χωρὶς τὴν ἀντίθεση του πρὸς τὸ παρελθόν, χωρὶς τὴν δήλωση ποὺ κάνει πρὸς τὸ παρελθὸν ὃτι δὲν θέλει νάχη τὴ δική του μορφή. Τὸ παρὸν ὑπάρχει γιατὶ ἀντιμάχεται τὸ παρελθόν, γιατὶ δὲν θέλει νὰ μείνῃ ἔκει ὅπου είναι τὸ παρελθόν. ’Αλλὰ ἀπὸ τόλλο μέρος τὸ παρὸν δὲν θὰ είχε συνείδηση γιὰ τὸν ἑαυτό του ἢν δὲν μποροῦσε νὰ ἀντιθέσῃ τὸν ἑαυτό του πρὸς τὸ παρελθόν. Τὸ παρὸν δὲν μποροῦσε νὰ νοιώσῃ πὼς είναι ακόμα ἀνιστόρητο, ἢν δὲν είχε ἀπέναντί του ἔνα ιστορημένο παρελθόν. Συνείδηση γιὰ τὸν ἑαυτό του τὸ παρὸν ἀποχτῷ μονάχα γιατὶ ἔχει ἀπέναντί του τὸ παρελθόν καὶ συγκρίνει τὶ είναι ὁ ἑαυτός του καὶ τὶ είναι τὸ παρελθόν.

”Ωστε ἡ ζωὴ ὅταν σπουδάζει τὴν ιστορία δὲν τὸ κάνει γιὰ νὰ μάθῃ

ἀπλῶς τὶ ἔγινε ἢ πῶς ἔγινε κάτι ἄλλὰ γιὰ νὰ ἀντιθέσῃ τὸν ἑαυτό της πρὸς ὅ,τι ἔγινε, γιὰ νὰ βυθισθῇ περισσότερο στὸν ἑαυτό της. Ἡ ζωὴ δὲν μπορεῖ ἄλλοιῶς νὰ ἀποχτῆσῃ συνείδηση γιὰ τὸν ἑαυτό της παρὰ ἂν πάη πέρα ἀπὸ τὴν στιγμή, ἀν ἀπλωθῇ στὸ παρελθόν. Μὲ αὐτὸ τὸ ἀπλωμα ἀπὸ τὴν στιγμὴ στὸ παρελθόν, ἡ ζωὴ βλέπει πῶς ἀπὸ τὸ χάος προχωρεῖ ἡ ἴδια στὴ μορφή, πῶς ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία φθάνει στὸ δνομα καὶ στὴ μνήμη.⁹ Αν λοιπόν ἡ ζωὴ ἀπλώνεται πέρα ἀπὸ τὸ παρόν, πέρα ἀπὸ τὴν στιγμή, τοῦτο δὲν γίνεται γιὰ λόγους θεαματικούς, ἄλλα γιὰ λόγους ιστορικότητας. Γιατὶ δὲν μπορεῖ ἡ ζωὴ νὰ φθάσῃ ἄλλοιῶς στὴ συνείδηση γιὰ τὸ πῶς ὅργανώνεται ἡ ἴδια σὲ ἀξία, γιὰ τὸ πῶς κινεῖται ἡ ἴδια, γιὰ τὸ πῶς ἀπὸ τὴν ἀνοησία καὶ τὴν ἀδιαφορία προγραφεῖ στὸ νόημα καὶ στὸ χαρακτῆρα. Μονάχα αὐτὸς δὲ λόγος ἀναγκάζει τὴ ζωὴ νὰ σκύψῃ καὶ νὰ σπουδάσῃ τὴν ιστορία· μονάχα ἡ ἀνάγκη τοὺς πιέζει τὸν ἑαυτό της. Γι' αὐτὸς ἡ ιστορία ἀξίζει μονάχα γιὰ τοὺς ζωντανούς, ἀξίζει γιὰ κείνους ποὺ θέλουν νὰ ζήσουν καὶ δὲν θέλουν νὰ μείνουν στὴν ἀνωνυμία καὶ στὴν ἀμνησία. Γι' αὐτὸς ἔχει ἀνάγκη ἡ νέα γενεὰ ἀπὸ τὴν ιστορικὴ γνώση, ἀπὸ τὴν γνωριμία μὲ τὴν ιστορία.

Ἡ νέα γενεὰ πρέπει νὰ ἐμβαθύνῃ στὴν ιστορία γιὰ νὰ ἀποχτῆσῃ συνείδηση γιὰ τὸν ἑαυτό της, γιὰ νὰ νοιώσῃ καλύτερα τὶ τῆς λείπει, πόσος μεγάλος εἶναι δὲ βαθμὸς τῆς ἀνέχειας σὲ μορφὴ καὶ χαρακτῆρα. Βαρὺ σφάλμα θὰ διαπράξῃ ἂν ζητήσῃ νὰ ἀντιγράψῃ τὰ περασμένα καὶ τὸ σφάλμα τοῦτο τὸ βαρὺ θὰ τὸ πληρώσῃ ἡ νέα γενεὰ ἀκριβά. Θὰ τῆς στοιχίσῃ τὴ ζωὴ της, γιατὶ δὲ τι γράφει ἡ μιὰ γενεὰ δὲν μπορεῖ ποτὲ ἡ ἄλλη, ποὺ ἔρχεται μετά, νὰ τὸ ξαναγράψῃ. Δὲν μπορεῖ ποτὲ ἡ μεταγενέστερη γενεὰ νὰ πατήσῃ στ' ἀχνάρια τῆς προγενέστερης, διποτὲ δὲν μπορεῖ τὸν καρπὸ ποὺ γεννάει τὸ ἔνα δένδρο νὰ τὸν γεννήσῃ τὸ ἄλλο. Ἡ νέα γενεὰ ἔχει ἄλλον λόγο ποὺ ἀναγκάζεται νὰ σπουδάσῃ τὴν ιστορία, θέλει νὰ ἴδῃ μέσα στοὺς ἀγῶνες ποὺ ἔκαμαν οἱ προηγούμενες γενεὲς καθαρώτερα τοὺς δικούς της ἀγῶνες. Θέλει νὰ ἴδῃ μέσα στὸ δρᾶμα τῶν ἄλλων τὸ δικό της δρᾶμα καὶ μέσα στὸν πόνο τῶν ἄλλων τὸ δικό της πόνο. "Οταν ἀντικρύζει ἡ νέα γενεά, ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμα ἄλλὰ ποὺ θέλει νὰ δημιουργήσῃ ιστορία, τὰ περασμένα, βλέπει ἀντικείμενα κάτια τὸν ἑαυτόν της, ἀποχτῇ συνείδηση γιὰ τὸ δικό της πάθος τῆς ζωῆς. Ξεχωριστὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς ζωῆς γιὰ κάθε γενεά· εἰ-

δικὰ προβλήματα καλεῖται νὰ λύσῃ κάθε γενεά. Καμιαὶ γενεὰ δὲν βοηθάει τὴν ἄλλη γιὰ νάβρῃ τὸ δρόμο της, ὅμως τὸ πάθος τῆς ζωῆς, ἢ θέρμη ποὺ συνέχει μιὰ γενεὰ γιὰ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τῆς ζωῆς της, ἔχει κάποια ὁμοιότητα μὲ τὸ πάθος καὶ τὴ θέρμη ποὺ κατεῖχε τὶς προηγούμενες γενεές. Χωρὶς τοῦτο τὸ πάθος καὶ χωρὶς τούτη τὴ θέρμη δὲν προχωρεῖ ἢ ζωὴ ἀπὸ τὸ ἕνα σημεῖο στὸ ἄλλο. Χωρὶς τὸ πάθος τῆς νέας γενεᾶς δὲν ἀνανεώνεται ἢ ζωὴ. Πάντα νέοι ἀνθρώποι μάχονται μέσα στὴν ίστορία γιὰ τὸ νόημα καὶ γιὰ τὴν ἀξία τῆς ζωῆς των. Πάντα νέοι ἀνθρώποι πάσχουν γιὰ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν ἀοριστία καὶ τὸ ζάος καὶ νὰ μποῦν στὴ τάξη καὶ στὴ μορφή. Οἱ νέοι ἀνθρώποι ἔχουν μέσα τους ἀνέχεια ἀπὸ μορφὴ καὶ ἀπὸ χαρακτῆρα. Οἱ νέοι τείνουν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία καὶ νὰ ἀποχτήσουν ὄνομα, χαρακτῆρα καὶ δόξα.

Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τῆς ίστορίας· γι' αὐτὸ τὸ νόημα γίνεται ἢ πάλη ἢ δραματικὴ τῆς ίστορίας. Μὲ τὴν ίστορία προχωρεῖ ὁ ἀνθρώπος ἀπὸ τὴν ἀνυποληψία καὶ τὴν ἀνωνυμία στὸ ὄνομα καὶ στὴ μνήμη.

Μνήμη ὅμως, ὄνομα καὶ χαρακτῆρα ἀποχτῷ ὁ ἀνθρώπος μονάχα ἂμα φθάσῃ στὴ μορφὴ τῆς κοινωνίας. Ὡς κοινωνία μάχεται ὁ ἀνθρώπος νὰ δώσῃ στὸν ἑαυτό του καὶ στὴν ζωή του νόημα. Ὡς κοινωνία μπορεῖ ὁ ἀνθρώπος νὰ διαμορφώσῃ τὸν ἑαυτό του καὶ νὰ καθηγεμονεύσῃ τὸ περιβάλλον του, νὰ δώσῃ νόημα καὶ στὸν ἐσωτερικό του καὶ στὸν ἐξωτερικό του κόσμο. Ὁ ἀνθρώπος γίνεται ίστορικὸς ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ θὰ γίνῃ κοινωνικός. Δὲν μπορεῖ τίποτε νὰ γράψῃ ὁ ἀνθρώπος, δὲν μπορεῖ νὰ ἀφίσῃ κανένα ἔχνος τῆς ζωῆς του μέσα στὸν χρόνο πρὶν γίνῃ κοινωνικός, πρὶν συσταθῇ σὲ κοινωνία, πρὶν θέσῃ τὸν ἑαυτό του ὡς δλότητα. Ἡ δραματικὴ πάλη τῆς ίστορίας, ὁ πόνος ὁ ίστορικός, ἄλλὰ καὶ ὁ ίστορικὸς χρόνος, γεννιῶνται μέσα στὴν κοινωνικὴ ζωή· ἐκεῖ μέσα αἰσθάνεται ὁ ἀνθρώπος τὸν ἑαυτό του ὡς ἀντινομία. Ἐκεῖ μέσα γεννιῶνται οἱ ἀντινομίες τῆς ζωῆς ποὺ δίνουν βίθος στὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξίη, ποὺ τὴν ὅδηγοῦν στὴ νόηση τοῦ ἑαυτοῦ της, ποὺ τὴν ἀναγκάζουν νὰ ἀρῃ τὴν ἀπλῆ καὶ ἀδιάφορη ὑπαρξή της καὶ νὰ θέσῃ τὸν ἑαυτό της ὡς τὸ αἰώνιο ἐκεῖνο σημεῖο, ὃπου συμπυκνώνεται τὸ νόημα τοῦ κόσμου ὡς ὑπόσταση. Μέσα στὴν κοινωνία διχάζεται ὁ ἀνθρώπος καὶ γίνεται πρόβλημα στὸν ἑαυτό του, ἐκεῖ μέσα νοιώθει πὼς ὁ ἑαυτός του

δ πραγματικὸς δὲν εἶναι ἔκεινο ποὺ βρῆκε μέσα του χωρὶς νὰ ζητήσῃ, χωρὶς νὰ πονέσῃ, ἀλλὰ ἔκεινο ποὺ θὰ βρῆ μέσα του, ἀμα ἀρχίσῃ νὰ ζητάῃ, ἀμα βαδίσῃ πέρα ἀπ' ἔκει δπου βρέθηκε χωρὶς ἔκεινος νὰ τὸ θέλῃ, πέρα ἀπ' ἔκει δπου τὸν ἄφησαν ἔκεινοι ποὺ τὸν γέννησαν, πέρα ἀπὸ τὸ σημεῖο δπου τὸν ἄφηκε ή φύση.

Ο ἄνθρωπος γιὰ νὰ βρῇ τὸ αἰώνιο σημεῖο τοῦ ἔαυτοῦ του, γιὰ νὰ φθάσῃ ἔκει δπου ή χρωνικότητα γίνεται ἔνα μὲ τὴν αἰωνιότητα, πρέπει νὰ ἀρνηθῇ τὴν ἀπλοῦκότητα, τὴν ἀμεσότητα ποὺ τοῦδωκε ή φύση, πρέπει νὰ γίνῃ κοινωνικός, νὰ ἴδῃ τὸν ἔαυτό του, σὲ ἔνταση μὲ τοὺς ἄλλους, νὰ μάκαλύψῃ μέσα στὸν ἄλλον τὸν ἔαυτό του, νὰ εἰπῇ στὸν ἄλλον «ἔσυ».

*Αν δὲν εἰπῇ «ἔοù» δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ εἰπῇ «ἔγω». Χωρὶς νὰ θέσῃ τὸ «ἔσυ», χωρὶς νὰ μιλήσῃ μὲ τὸ «ἔσυ», δὲν μπορεῖ νὰ μιλήσῃ μὲ τὸ «ἔγω».

*Ἐν δισφ τοῦτο δὲν γίνεται, ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀκόμα ἔξω ἀπὸ τὴν ἰστορία, δὲν εἶναι πρόσωπο ἀλλὰ φυσικὴ δύναμη ποὺ συγκρούεται μὲ ἄλλες φυσικὲς δυνάμεις. Γιὰ νὰ γίνῃ ὁ ἄνθρωπος πρόσωπο, πρέπει νὰ μπορῇ νὰ εἰπῇ στὸν ἄλλον «ἔσυ», νὰ πάψῃ νὰ βλέπῃ τὸν ἄλλον ὡς φυσικὴ δύναμη. Τοῦτο γίνεται μέσα στὴ κοινωνία· ἔκει μέσα μετασχηματίζεται ή φυσικὴ ἔνταση τῶν σχέσεων τοῦ ἐνὸς πρὸς τὸν ἄλλον σὲ ἡθικὴ ἔνταση. *Ἐκεῖ μέσα γίνεται τὸ πήδημα ἀπὸ τὴν φυσικὴ κατάσταση στὴν ἰστορική. *Ἐκεῖ μέσα γεννιέται ὁ πόνος τοῦ ἐνὸς γιὰ τὸν ἄλλον καὶ ὁ πόνος γιὰ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ προσώπου, ὁ πόνος τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὸν ἔαυτό του.

Τὴν πάλη τούτη ποὺ κάνει ὁ ἄνθρωπος, τὸν ἀγῶνα τοῦτον τὸν δραματικό, ποὺ καταβάλλει ὁ κοινωνικὸς ἀνθρωπος γιὰ νὰ γράψῃ τὸ δινομά του μέσα στὸν χρόνο, τὸ πολύμοχθο τοῦτο ἔργο, ποὺ πραγματώνουν οἱ λαοὶ γιὰ νὰ χαράξουν τὴ μορφὴ τοῦ ἔαυτοῦ των ἐπάνω στὴν πλάκα ποὺ θὰ σκεπάσῃ ὑστερα τὸν τάφο τους, τὸ παρουσιάζει ή ἰστορικὴ ἐπιστήμη ποὺ φέρει ἄξια τὸ δινομα τοῦτο. *Η ἰστορικὴ ἐπιστήμη δὲν ὑπάρχει γιὰ νὰ χρονολογῇ ἀπλῶς τὰ γεγονότα τῆς ἰστορίας, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ὑπάρχει γιὰ νὰ ἀξιολογῇ ὅλη τὴν δραματικὴ κίνηση τῶν γεγονότων τῆς ἰστορίας. *Υπάρχει ή ἰστορικὴ ἐπιστήμη γιὰ νὰ ἔρμηνεύῃ τὸν δραματικὸν ἀγῶνα τῶν λαῶν, νὰ παρουσιάζῃ τὸ πῶς ἀγωνίσθηκαν οἱ λαοὶ γιὰ νὰ δώσουν μορφὴ στὴ ζωή τους, γιὰ νὰ ἀνεβοῦν ἀπὸ τὴν φυσικὴ κατάσταση, δπου ἥταν ἔνα κομμάτι ἀπὸ τὴ

φύση, στὴν Ἰστορικὴν ζωή, ὅπου ἔγιναν ἔνας κόσμος ἐλευθερίας και πνεύματος. Σκοπὸς τῆς Ἰστορικῆς ἐπιστήμης εἶναι νὰ φανερώσῃ πῶς ἐλευθερώθηκαν σιγὰ-σιγὰ οἱ λαοί, πῶς οἱ λαοὶ ἔγραψαν τὴν Ἰστορία τοῦ ἑαυτοῦ των, πῶς πέρασαν ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία στὸ ὄνομα, πῶς ἔγιναν γαρακτῆρες, πῶς οἱ Αἰγύπτιοι ὕψωσαν ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὴν ψυχὴν των τὴν πυραμίδα γιὰ μάρτυρα τοῦ πόνου των τοῦ Ἰστορικοῦ και πῶς οἱ “Ἐλληνες ἔχαραξαν μέσα στὸν ἀνώνυμο χῶρο, μέσα στὸν ἀδιάφορο και ἀπλὸ χῶρο, τὸν ναό, ποὺ εἶναι μάρτυρας τῆς ἐλευθερίας τῆς ψυχῆς των, ποὺ μαρτυράει πόση ἀνεση εἶχε ἡ ψυχὴ των, πόση ἥγεμονία κατώφθισε νάχη μέσα στὸ χῶρο. Σκοπὸς τῆς Ἰστορικῆς ἐπιστήμης δὲν εἶναι νὰ θησαυρίζῃ ἀπλῶς τὶς γνώσεις ἀλλὰ νὰ συνθέτῃ ἄλλη μιὰ φορὰ ἔκεινα ποὺ κάποτε ἦταν στὴ ζωή, τοὺς λαοὺς και τὰ ἔργα των.

Χωρὶς αὐτὴν τὴν ἔρμηνεία τοῦ νοήματος ποὺ εἶχε ἡ ζωὴ τῶν λαῶν, χωρὶς αὐτὴν τὴν ἔσωτερην ἀξιολόγηση τῆς ζωῆς τῶν λαῶν, χωρὶς αὐτὴν τὴν ἀνάλυση τῆς δραματικῆς διαδικασίας, ποὺ ὑφίστανται οἱ λαοὶ γιὰ νὰ γίνουν χαρακτῆρες και ν' ἀφήσουν ὄνομα μέσα στὴν Ἰστορία, δὲν μπορεῖ ἡ φιλοσοφία τῆς Ἰστορίας νὰ προχωρήσῃ σὲ βαθύτερη ἔρμηνεία, στὴ γενικότερη ἀξιολόγηση τῆς Ἰστορίας. Ἡ φιλοσοφία τῆς Ἰστορίας παίρνει ἀπὸ τὴν Ἰστορικὴν ἐπιστήμην τὴν πρώτην Ἰστορικὴν ἔρμηνεία. ’Απ’ αὐτὴν ἔκεινάει ἡ φιλοσοφία τῆς Ἰστορίας και ζητάει νὰ δρίσῃ τὸ νόημα ὅλης τῆς Ἰστορίας, ὅλου τοῦ Ἰστορικοῦ γίγνεσθαι. Ζητάει νὰ βυθισθῇ μέσα στὴν μορφὴ τῆς Ἰστορικῆς ζωῆς, μέσα στὸ θυμό μὲ τὸν δποῖον κινεῖται ἡ Ἰστορία και ν' ἀκούσῃ ὅλη τὴν κίνηση τῆς Ἰστορικῆς ζωῆς. ’Αν ἡ Ἰστορικὴ ἐπιστήμη παρουσιάζῃ ὅλους τοὺς κλάδους τοῦ δένδρου τῆς Ἰστορίας, ἀν ἔκθέτῃ και ἀναλύῃ ὅλα τὰ νήματα ποὺ συνδέονται τοὺς κλάδους, ἡ φιλοσοφία τῆς Ἰστορίας γεύεται τὸν ἴδιο τὸν χυμὸ ποὺ ἔχει τὸ δένδρο τῆς Ἰστορίας και βυθίζεται ὡς τὶς φίλες τοῦ δένδρου, ὡς τὸ σημεῖο ἔκεινο ὃπου γίνεται ἡ μεταστοιχείωση τῆς ὑλῆς, ὅπου ἡ ἀκίνητη ὑλη γίνεται ζωὴ. Ἡ φιλοσοφία τῆς Ἰστορίας ἀκούει ὅλες τὶς ἀντινομίες τῆς Ἰστορικῆς ζωῆς δὲν σταματάει στὰ γεγονότα, ἀλλὰ προχωρεῖ ὡς ἔκει δποῦθε πηγάζουν τὰ γεγονότα, προχωρεῖ ὡς τὶς πρῶτες ἀντινομίες τῆς ζωῆς τῆς Ἰστορικῆς.

Ἡ ζωὴ γιὰ νὰ γίνῃ πρόσωπο, γιὰ νὰ θέσῃ τὸν ἑαυτό τῆς, πρέπει πρῶτα πρῶτα νὰ διχασθῇ, νὰ χωρισθῇ σὲ κάτι ποὺ εἶναι και σὲ κάτι ποὺ

πρέπει νὰ εἶναι, σὲ κάτι ποὺ βρέθηκε ἀπὸ τὴ φύση καὶ σὲ κάτι ποὺ ἡ ἕδια τὸ ἀναζητάει καὶ τὸ θέτει. Ἡ ζωὴ γιὰ νὰ ἀποχήσῃ χαρακτῆρα πρέπει νὰ διχασθῇ σὲ δύο ἀντιμαχόμενα σημεῖα, στὸ ἔνα ποὺ εἶναι πεπερασμένο καὶ σ' ἔνα ἄλλο ποὺ εἶναι ἀπειρο, στὸ ἔνα ποὺ εἶναι σχετικὸ καὶ στὸ ἄλλο ποὺ εἶναι ἀπόλυτο. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ κατανόηση τῆς ζωῆς τῆς ἴστορικῆς, γιὰ νὰ εἶναι ἀπόλυτη, πρέπει νὰ σκύψῃ ὡς τὶς πρῶτες ἀντινομίες, ὡς τοὺς πρώτους διχασμοὺς αὐτοὺς τῆς ζωῆς. Καὶ γι' αὐτὸ ἡ φιλοσοφία τῆς ἴστορίας εἶναι ἡ μοναδικὴ φιλοσοφία τῆς ζωῆς· ὅχι ὅμως τῆς ζωῆς τῆς ἀπλῆς, ἀδιάφορης καὶ ἀνώνυμης, ἀλλὰ τῆς ζωῆς ποὺ ἔχει πόνο, μορφὴ καὶ χαρακτῆρα, τῆς ζωῆς ποὺ ἔχει φθάσει στὸ αἰώνιο σημεῖο τοῦ ἑαυτοῦ της. Ὅπάρχει καὶ μιὰ «φιλοσοφία τῆς ζωῆς» ποὺ ἐπιδιώκει νὰ συλλάβῃ τὴν ἀμορφὴ ζωή, τὴν ζωὴ ὡς ἀπλῆ κίνηση ἀπὸ τὸ ἔνα σημεῖο στὸ ἄλλο, ζητάει νὰ ἀγγίξῃ μὲ τὸ συναίσθημα τὴν πηγὴ τῆς ζωῆς. Τί εἶναι ὅμως ἡ ζωὴ χωρὶς τὴ μορφή της; Τί εἶναι ἡ ζωὴ χωρὶς τὸ ἀχνάρια της μέσα στὸ χρόνο, χωρὶς τὸν χαρακτῆρα της ποὺ παρουσιάζεται στὰ ἔργα της; Τί εἶναι ἡ ἀνώνυμη ζωὴ;

Ἡ ἴστορικὴ ζωὴ ὑπάρχει πάντα στὴ μορφὴ τοῦ λαοῦ. Ἡ ἴστορία ὑπάρχει ὡς λαός. Ἡ θεμελιακὴ μορφὴ κατὰ τὴν ὅποιαν ὑφίσταται, ἀγωνίζεται καὶ διαμορφώνεται ἡ ἴστορικὴ ζωὴ εἶναι ἡ μορφὴ τοῦ λαοῦ. Λαὸς καὶ ἴστορία εἶναι ἀχώριστα· τὸ ἔνα δὲν ὑπάρχει χωρὶς τὸ ἄλλο. Ἰστορημένη ζωὴ εἶναι λαός· ὁ λαὸς εἶναι τὸ πρόσωπο τῆς ἴστορίας. Ἐν ὅσῳ ἡ ζωὴ δὲν γίνεται λαός, ἐν ὅσῳ μένει ἀσυγκέντρωτη καὶ ἀπλωμένη στὴ φυσικὴ της κατάσταση, δὲν ἔχει ἡ ζωὴ οὔτε πρόσωπο, οὔτε χαρακτῆρα, οὔτε συνείδηση γιὰ τὸν ἑαυτό της. Ἐν ὅσῳ ἡ ζωὴ δὲν μάχεται γιὰ νὰ δώσῃ νόημα στὸν ἑαυτό της, νὰ ἀνακαλύψῃ μέσα της τὸ αἰώνιο σημεῖο τοῦ ἑαυτοῦ της, ὑπάρχει ἀπλῶς ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμή, ὑπάρχει ἀπὸ τὸ ἔνα σημεῖο τοῦ χρόνου στὸ ἄλλο, ὅπως ὑπάρχει τὸ φυτό, χωρὶς καμμιὰ ἔγγονια γιὰ τὸν ἑαυτό του, χωρὶς πόνο γιὰ τὴν ὑπαρξίη του καὶ χωρὶς πάθος γιὰ τὴν ἀκεραιόση του. Ἡ ζωὴ ἐν ὅσῳ δὲν γίνεται λαὸς εἶναι χωρὶς ὄνομα, χωρὶς σημασία καὶ χωρὶς μνήμη. Ὁταν ἡ ζωὴ γίνει λαός ἀρχίζει καὶ σκύβει στὸν ἑαυτό της, ἀρχίζει καὶ ἐσωτερικεύεται, μαζεύεται στὸ εἶναι της καὶ ἀναζητάει τὸ ἀκρότατο ἔκεινο σημεῖο τοῦ ἑαυτοῦ της ποὺ ἀγγίζει τὴν αἰωνιότητα,

τὸ σημεῖο ἐκεῖνο ὅπου ὁ χρόνος δὲν μπορεῖ νὰ μείνῃ καὶ νὰ δράσῃ, ὅπου ὁ χρόνος σβύνει.

Γι' αὐτὸν ἡ φιλοσοφία τῆς ιστορίας ἔχει ἔργο μοναδικὸν νὰ κατανοήσῃ τὴν ἐσωτερικὴν ἀρθρωσην τῆς ζωῆς τῶν λαῶν ποὺ ἔγραψαν ιστορία. Ἡ φιλοσοφία τῆς ιστορίας ζητάει ἀπὸ τὶς ἀντινομίες, ποὺ διέπουν τὴν ζωὴν τῶν μεγάλων ιστορικῶν σωμάτων ποὺ λέγονται λαοί, νὰ φθάσῃ στοὺς «νόμους» ποὺ ἔχει ἡ ζωὴ των, στὶς θεμελιακὲς μορφές ποὺ παρουσιάζει ἡ ζωὴ τῶν δημιουργῶν τῆς ιστορίας. Τὰ μεγάλα ιστορικὰ σώματα, οἱ μεγάλοι ιστορικοὶ δργανισμοί, οἱ λαοί, ἔχουν σφυγμό, ἔχουν ἀρθρωσην καὶ ρυθμικότητα· αὐτὰ ἀναζητάει ἡ φιλοσοφία τῆς ιστορίας, αὐτὲς τὶς θεμελιακὲς μορφές τοῦ ιστορικοῦ γίγνεσθαι θέλει νὰ κατανοήσῃ, νὰ συλλάβῃ μὲ τὴν νόηση. Ἐκεῖνο ποὺ γίνεται, ποὺ διαδραματίζεται, ἐκεῖνο ποὺ ἀντικειμενικὰ ἀνεβαίνει ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία στὸ ὄνομα, ἀπὸ τὴν ἄμορφη κι' ἀδιάφορη κατάσταση στὴν ιστορημένη καὶ χαρακτηρισμένη ζωή, ἐκεῖνο θέλει νὰ συλλάβῃ μὲ τὴν νόηση ἡ φιλοσοφία τῆς ιστορίας. Δὲν ἀλλάζει καθόλου τὸ ιστορικὸ γίγνεσθαι ἡ φιλοσοφία τῆς ιστορίας, δὲν ἀλλοιώνει οὔτε τὴν ἀρχή του οὔτε τὴν κατεύθυνσή του, ἀλλὰ βυθίζεται μέσα στὴν κίνησή του καὶ παρακολουθεῖ, ὅπως ἔνας κολυμβητής, παρακολουθεῖ τὴν ρυθμικότητα ποὺ ἔχει ἡ θάλασσα, τὴν ὥρα ποὺ ὁ ἴδιος εἶναι μέσα στὸ νερό. Ἡ φιλοσοφία τῆς ιστορίας, ποὺ φέρει ἀξια τὸ ὄνομά της, βυθίζεται στὸ ιστορικὸ γίγνεσθαι καὶ ἀκροάζεται τὴν ρυθμικότητά του, κατανοεῖ τὴν στοιχείωσή του· πάει ὡς τὴν ἀρχή του καὶ τὸ ἀντιθέτει πρὸς τὸ ἀπλό, ἀνώνυμο κι' ἀδιάφορο φυσικὸ γίγνεσθαι, ποὺ δὲν ἔχει πρόσωπα νὰ τὸ κατευθύνουν, ποὺ ὑπάρχει ἀψυχα, ποὺ εἶναι ἀκυβέρνητο ἀπὸ σκοπούς, ποὺ δὲν ἔχει κατεύθυνση, ποὺ δὲν εἶναι καρπὸς κάποιας βαθειᾶς ἐκλογῆς. Ἡ φιλοσοφία τῆς ιστορίας, ποὺ προϋποθέτει τὴν ιστορικὴ ἐπιστήμη, ἐκείνη τὴν ιστορικὴ ἐπιστήμη ποὺ εἶναι ἔρμηνεία τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς τῶν λαῶν, δὲν χάνεται ποτὲ σὲ μεταφυσικοὺς ἢ καλύτερα σὲ μεθιστορικοὺς δογματισμούς, δὲν θυσιάζει ποτὲ τὴν ιστορία γιὰ νὰ πάῃ στὴ μυθολογία τῆς ιστορίας.

Ἐν ὅσῳ ὅμως ἡ φιλοσοφία τῆς ιστορίας ἀναλύει μονάχα τὴν ιστορικὴ ἐπιστήμη, ἐν ὅσῳ ἡ φιλοσοφία τῆς ιστορίας θεωρεῖ ἀπλῶς τὰ νοητικὰ σχήματα μὲ τὰ ὅποια δουλεύει ἡ ιστορικὴ ἐπιστήμη, ἐν ὅσῳ καταγί-

νεται νὰ κατανοήσῃ τὶς μορφὲς τῆς ἴστορικῆς γνώσεως, εἶναι ἀπλῶς τυπική. Δὲν ἀγγίζει ἄκομα τὴν οὐσία τοῦ ἴστορικοῦ γίγνεσθαι. Ἡ τυπικὴ φιλοσοφία τῆς ἴστορίας εἶναι ἡ κριτικὴ ἀνάλυση τῆς ἴστορικῆς ἐπιστήμης, δουλεύει θεωρητικὰ τὶς γνωστικὲς μορφὲς μὲ τὶς ὅποιες ἔργαζεται δινοῦς τοῦ ἴστορικοῦ, εἶναι ἀπλῆ γνωσιολογία τῆς ἴστορίας, δὲν προχωρεῖ στὸ βάθος τῆς ἴστορικῆς διαδικασίας. Οὖσιαστικὴ γίνεται ἡ φιλοσοφία τῆς ἴστορίας ὅταν ζητήσει νὰ βιβλισθῇ στὴν ἀντικειμενικὴ διαδικασία τῆς ἴστορικῆς ζωῆς, ὅταν περάσει ἀπὸ τὴν ἀπλῆ ἴστορικὴ γνώση καὶ τὴν ἀνάλυση αὐτῆς τῆς γνώσεως στὴν ἀπόλυτη κατανόηση τοῦ ἴστορικοῦ γίγνεσθαι. Ἡ φιλοσοφία τῆς ἴστορίας ζητάει νὰ κατανοήσῃ τὸ αὐτοκυβέρνητο ἔκεινο γίγνεσθαι ποὺ κρύβει τὸν ἀγῶνα τοῦ πνεύματος, ποὺ ἔχει μέσα του τὸν σκοπό, τὴν κατεύθυνση τῆς ἴστορικῆς ζωῆς. Καὶ δὲν μπορεῖ βέβαια ἡ φιλοσοφία τῆς ἴστορίας νὰ φέρῃ ἀξια τὸ ὄνομά της, ἢν δὲν ξεκινάῃ πάντα ἀπὸ τὴν ἴστορικὴ ἐπιστήμη, ἢν δὲν ἀναλύσῃ πρῶτα κριτικὰ τὴν θετικὴ ἴστορικὴ γνώση. Ἀλλὰ δὲν εἶναι αὐτὸς δ σκοπός της· δὲν πρέπει νὰ στατατήσῃ ἔδω. Γιατὶ τότε ἡ φιλοσοφία τῆς ἴστορίας μεταβάλλεται σὲ μιὰ ἀπλῆ μεθοδολογία τῆς ἴστορικῆς ἐπιστήμης.

“Ομως πέρα ἀπὸ τὴν ἴστορικὴ ἐπιστήμη ὑπάρχει ἡ ἴστορικὴ ζωή, τὸ ἴστορικὸ γίγνεσθαι, ἡ ἀντικειμενικὴ ἔκεινη διαδικασία ὅπου φανερώνεται ἡ ἀνθρώπινη ὑπόστατη, ἡ ἀνθρώπινη ἀξία. Πέρα ἀπὸ τὰ νοητικὰ σχήματα τοῦ ἴστορικοῦ κινεῖται ἡ ἴστορικὴ ζωή, ποὺ ἔχει δικό της χαρακτῆρα, δικό της ρυθμὸ καὶ δικό της πάθος. Ποτὲ βέβαια δὲν μπορεῖ ν' ἀγγίξῃ κανεὶς τὸν χαρακτῆρα, τὸν ρυθμὸ καὶ τὸ πάθος τῆς ἴστορικῆς ζωῆς, ἢν δὲν ἔχῃ κι' αὐτὸς μέσα του ἴστορία, ἢν δὲν ἔχῃ γράψει κι' αὐτὸς μὲ τὸν δικό του τρόπο τὴν ἴστορία τῆς ζωῆς του, ὅπως καὶ ποτὲ δὲν μπορεῖ κανεὶς ν' ἀγγίξῃ τὴν ἴστορικὴ ζωὴ καὶ τὸ περιεχόμενό της ἄλλοιως παρὰ μὲ τὴν νόηση. Ἱστορία ὡς ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα, ὡς ζωὴ ἀξιόλογη, καὶ ἴστορία ὡς ἐπιστήμη, ὡς γνωστικὴ λειτουργία, συνυπάρχουν. Τὴν ἴστορικὴ ζωὴ τὴν πλησιάζει δ ἀνθρωπος μόνο μὲ τὴν ἴστορικὴ γνώση, γι' αὐτὸς εἶναι ματαιοπονία τὸ νὰ ζητήσῃ κανεὶς ἄλλοιως νὰ πλησιάσῃ τὸ νόημα τῆς ἴστορίας. Γι' αὐτὸς ἡ φιλοσοφία τῆς ἴστορίας δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἀγνοήσῃ τὴν ἴστορικὴ ἐπιστήμη, χωρὶς νὰ γίνῃ δογματισμὸς μεθιστορικός.

"Αν τὸ σκεφθοῦμε καλὰ - καλὰ δὲν θὰ πρέπῃ νὰ κάμωμε τὸν χωρισμὸ τῆς φιλοσοφίας τῆς ίστορίας σὲ τυπικὴ καὶ οὐσιαστική, γιατὶ πραγματικὰ ἡ ἀληθινὴ φιλοσοφία τῆς ίστορίας εἶναι ταυτόχρονα τυπικὴ καὶ οὖσιαστική· δηλαδὴ προύποθέτει τὴν ίστορικὴ ἐπιστήμη καὶ προχωρεῖ μὲ τὸ δικό της πιὰ τρόπο καὶ πέρα ἀπὸ τὴν ίστορικὴ ἐπιστήμη. Ἡ φιλοσοφία τῆς ίστορίας ἔχει ως ἀντικείμενο ὅλη τὴν ίστορία κατὰ τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ νόημά της. Κι' ἐπειδὴ ίστορία εἶναι ὅλη ἡ ζωή, ἡ φιλοσοφία τῆς ίστορίας ἔχει ἀπέναντί της ὅλη ἡ ζωὴ στὴ βαθύτερη σημασία της, ὅλα τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τὸ νόημα ποὺ ἔχουν γιὰ τὴν ἐλευθερία. Ἡ φιλοσοφία τῆς ίστορίας ἔχει νὰ κάμῃ μὲ τὸν σκοπὸ τῆς ζωῆς ποὺ βρίσκεται μονίχαμέσα στὴν ἐλευθερία. Ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος εἶναι ὁ μοναδικὸς σκοπὸς τῆς ιστορικῆς ζωῆς. Κανένας ἄλλος σκοπὸς δὲν εἶναι μέσα στὴν ίστορία ἀπόλυτος. "Ολοι οἱ ἄλλοι σκοποὶ εἶναι σχετικοί, εἶναι τώρα κι' ἐπειτα δὲν εἶναι, εἶναι γιὰ τοῦτον τὸν λαὸ καὶ δὲν εἶναι γιὰ τὸν ἄλλον. "Ενῶ ἡ ἐλευθερία εἶναι γιὰ ὅλους τοὺς δημιουργοὺς τῆς ίστορίας, γιὰ δόλους τοὺς λαούς, μοναδικὴ κι' ἀπόλυτη ἀξία. "Ολοι οἱ λαοί, ὅταν κινοῦνται ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία καὶ τὴν ἀδιαφορία στὸ ὄνομα καὶ στὸν χαρακτῆρα, κατευθύνονται ἀπὸ τὴν ἀνελευθερία στὴν ἐλευθερία, βαδίζουν ἀπὸ τὴν δουλεία στὴν ἀνεξαρτησία. "Ἐν ὅσῳ οἱ λαοὶ εἶναι χωρὶς ίστορία, εἶναι καὶ χωρὶς ἐλευθερία· ἐν ὅσῳ δὲν ἔχουν θέσει τὸν ἑαυτό τους κατὰ τρόπο ἀπόλυτο καὶ μοναδικό, ἐν ὅσῳ δὲν ἔχουν προχωρήσει ἀπὸ τὴν σκόρπια, ἀσυγκέντρωτη κι' ἀδιάφορη ζωὴ στὴν ἔνιατια, συγκεντρωμένη καὶ ἀξιόλογη ζωή, μένουν ἀκόμα στὴ κατάσταση τῆς ἀνελευθερίας, εἶναι ἀκόμα ἀπλᾶ κομμάτια τῆς φυσικῆς ζωῆς.

Λαὸς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ συγκεντρωμένη ζωὴ ποὺ ζητάει τὴν ἡθικὴ καὶ πνευματικὴ της ἐλευθερία. Λαὸς εἶναι ἐνέργεια ζωῆς συνειδητὴ ποὺ ἔχει ὃς κέντρο τοῦ ἑαυτοῦ της τὸ χρέος τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐλευθερίας. Λαὸς εἶναι ἡ δυνατότητα τῆς ἐλευθερίας. "Ως αὐτὴ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐλευθερωμένης ζωῆς ζητάει νὰ φθάσῃ ἡ φιλοσοφία τῆς ίστορίας. Ἡ φιλοσοφία τῆς ίστορίας ζητάει νὰ νοιώσῃ τὸν διαδικασία ποὺ καταβάλλει ἡ πειθαρχημένη ζωὴ γιὰ νὰ φθάσῃ στὴν ἐλευθερία της, νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τοῦ ἑαυτοῦ της κατὰ τρόπο μοναδικὸ καὶ ἀπόλυτο· γιατὶ ἡ ζωὴ ἐλευθερώνεται, φθάνει στὴν πραγ-

ματική της ἐλευθερία, ἀμα λύσῃ τὸ πρόβλημα τοῦ ἑαυτοῦ της, ἀμα λύσῃ τὸν ἕδιο τὸν ἑαυτό της κατὰ τρόπο ἀπόλυτο καὶ μοναδικό. Κανένας ἄλλος τρόπος δὲν ὑπάρχει γιὰ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα τοῦ ἑαυτοῦ της ἥ ζωή. Ἡ ζωὴ γίνεται ἀπόλυτη, ἀποχτῷ τὸ πραγματικό της νόημα, ἀμα λύσῃ τὸ πρόβλημα τοῦ ἑαυτοῦ της ἔτσι ὅπως δρίζει τὸ συγκεκριμένο χρέος τῆς ἐλευθερίας, ἔτσι ωστε νὰ μὴν ὑπάρχῃ ἄλλος τρόπος, νὰ μὴν ὑπάρχῃ ἄλλο ξειδεχόμενο.

Πρέπει λοιπὸν νὰ χωρίζωμε πάντα τρία πράγματα γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ γνωστωμε τὴν Ἰστορία· α) τὴν Ἰστορία ὡς Ἰστορικὴ ζωὴ, ὡς κίνηση τῆς ζωῆς ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία στὸ δνομα, ἀπὸ τὴν ἀδιαφορία στὸ χαρακτῆρα, ἀπὸ τὴν ἀνελευθερία στὴν ἐλευθερία· ὡς ἀγῶνα τῆς ζωῆς νὰ τὴν πειθαρχημένη ἐλευθερία της· β) τὴν Ἰστορία ὡς ἐπιστήμη ποὺ ζητᾷ νὰ ἀναλύσῃ τὸν ἀγῶνα αὐτὸν στὶς εἰδικὲς μορφές, ποὺ θέλει νὰ γνωρίσῃ τὸ πῶς καὶ τὸ τὶ γίνεται μέσα στὴν Ἰστορικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου· καὶ γ) τὴν φιλοσοφία τῆς Ἰστορίας ὡς ἀπόλυτη κατανόηση ὅλης τῆς Ἰστορικῆς διαδικασίας, ὅλου τοῦ Ἰστορικοῦ γίγνεσθαι. Ἡ φιλοσοφία τῆς Ἰστορίας προϋποθέτει καὶ τὴν Ἰστορία ὡς ἐπιστήμη καὶ τὴν Ἰστορία ὡς ζωὴ ποὺ κινεῖται ἀπὸ τὴν ἀνελευθερία στὴν ἐλευθερία, ποὺ θέλει τὸν ἑαυτό της ὡς κάτι ἀπόλυτο, ἀμετάτρεπτο καὶ μοναδικό. Ὅπως δὲν ὑπάρχει Ἰστορία ὡς ἐπιστήμη χωρὶς τὴν Ἰστορία ὡς ἀντικειμενικὴ ζωὴ, ἔτσι δὲν ὑπάρχει καὶ ἀληθινὴ φιλοσοφία τῆς Ἰστορίας χωρὶς τὴν Ἰστορία ὡς ἐπιστήμη. Σκοπὸς ὅμως τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἰστορίας εἶναι νὰ προχωρήσῃ πέρα ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου σταματάει ἡ Ἰστορικὴ ἐπιστήμη, νὰ συνθέσῃ τὴν Ἰστορικὴ διαδικασία κατὰ τὸ μοναδικό της νόημα.

“Ομως ὅπως ὁ ἀνθρωπος εἶναι ἡθικὸς πολὺ πρὸν ἀποχτήσῃ θεωρία τῆς ἡθικῆς του ζωῆς, πολὺ πρὸν φιλοσοφήσῃ ἐπάνω στὶς πράξεις του καὶ στὸν χαρακτῆρα του, κι’ ὅπως ἔχει γνώση πολὺ πρὸν φθάσῃ στὴ θεωρία τῆς γνώσεως, ἔτσι ὁ ἀνθρωπος ἔχει καὶ Ἰστορία κι’ εἶναι Ἰστορικὸς πολὺ πρὸν ἀντικρύσῃ φιλοσοφικὰ τὴν Ἰστορικὴ του δράση, πολὺ πρὸν φιλοσοφήσῃ ἐπάνω στὴν Ἰστορικότητά του. Ἡ Ἰστορία ἔχει ὁ ἀνθρωπος ἀπὸ τότε ποὺ εἶναι ἀνθρωπος. ”Ανθρωπος καὶ Ἰστορία εἶναι ταυτόσημα. Ἡ Ἰστορία γράφει ὁ ἀνθρωπος ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἔνοιωσε τὸν ἑαυτό του συγκεντρωμένο καὶ πειθαρχημένο. Συνείδηση ὅμως γὰ

τὴν ίστορικότητά του ἀπόχτησε πολὺ ἀργά. Εἶναι πιὰ κοινὸς τόπος μέσα στὴν ἐπιστήμη ὅτι οἱ ἀρχαῖοι, ἂν καὶ εἶχαν τόση ἀκμὴ ίστορικῆς ζωῆς, ὅμως δὲν εἶχαν τὴν συνείδηση γιὰ τὴν ίστορικότητά των. Δὲν εἶχαν νοιώσει τὸν ἑαυτὸν τῶν καὶ τὴ δράση τῶν ὡς κάτι ἀμετάφεπτα μοναδικό, ὡς κατὶ ποὺ μιὰ φορὰ γίνεται μέσα στὸ χρόνο. Οἱ ἀρχαῖοι ποὺ ἔγραψαν τόσο μεγάλη ίστορία, ποὺ ἔχαραξαν ἀθάνατα τὴ μορφή τους μέσα στὸν χρόνο, δὲν εἶχαν τὴν συνείδηση γιὰ τὴν ίστορικότητα, γιὰ τὴν μοναδικότητά των. Κι' εἶναι ἐπίσης κοινὸς τόπος μέσα στὴν ἐπιστήμη ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἀνοιξε μέσα στὴ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου τὴν κατεύθυνση τῆς ίστορικότητας, ὁ χριστιανισμὸς ἔδωκε μοναδικὴ ἀξία στὴν προσωπικότητα καὶ ἀπόλυτη σημασία στὴν ἀνάβαση ἀπὸ τὴν χρονικότητα στὴν αἰωνιότητα. Ὁ χριστιανισμὸς ἔγέννησε τὴν ἔννοια τῆς ίστορίας, γιατὶ αὐτὸς ἐπροίκησε τὴν ψυχὴ μὲ τὴν ἔγνοια γιὰ τὸν ἑαυτό της. Ἡ ίστορία ὅμως στὸ χριστιανισμὸς ἔχει εἰδικὸ χαρακτῆρα· σημαίνει τὴν πορεία τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὴν πλάνη στὴν ἀλήθεια, ἀπὸ τὴν ἀμαρτία στὴ σωτηρία. Ίστορία εἶναι ἐδῶ μιὰ δοκιμασία τοῦ ἀνθρώπου, μιὰ πάλη γιὰ νὰ ξαναγυρίσῃ στὸν ἑαυτό του καὶ νὰ ξαναδεθῇ μὲ τὴν ἀρχὴ τοῦ κόσμου, τὸν πατέρα τῶν πάντων. Τὸν θεολογικὸν αὐτὸν χαρακτῆρα τῆς ίστορίας τὸν κατάλυσε κυρίως ὁ περασμένος αἰῶνας, ὁ αἰῶνας τῆς ίστορίας.

Μέσα σ' αὐτὸν τὸν αἰῶνα ὠρίμασε ἀπόλυτα ἥ συνείδηση γιὰ τὴν ίστορικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐδῶ μέσα ἀνθισε ἥ πραγματικὴ ίστορικὴ ἐπιστήμη. Ἐδῶ μέσα ὠρίμασαν οἱ καρποὶ τοῦ ίστορικοῦ πνεύματος. Ὁ Ἔγελος εἶναι ἐκεῖνος ποὺ κατώρθωσε μὲ τρόπο μεγαλοδύναμο νὰ ἐμβαθύνῃ στὴν ίστορικότητα τῆς ζωῆς, νὰ συλλάβῃ μὲ τρόπο πρωτάκουστο τὸ πρόβλημα τῆς ίστορικότητας. Ὁ Ἔγελος εἶναι ὁ δημιουργὸς τῆς φιλοσοφίας τῆς ίστορίας, αὐτὸς ἀνάγκασε τὸν αἰῶνα του νὰ σκύψῃ στὴν ίστορία καὶ νὰ τὴν ἰδῇ ὡς τὴν διαδικασία τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματος. Ὁ Ἔγελος εἶδε τὴν ίστορία ὡς τὴν μοναδικὴ μορφὴ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου. Ἡταν ἥ ἐποχὴ ποὺ ἔρμήνευσε ὅλο τὸ γίγνεσθαι, φυσικὸ καὶ ίστορικό, τὸ γίγνεσθαι τοῦ σύμπαντος κόσμου, ὡς ίστορία· ἥ ἐποχὴ τοῦ γερμανικοῦ ἴδεαλισμοῦ, ἥ ἐποχὴ ποὺ ἔσπασε τὴν συμβατικότητα τῶν μορφῶν τῆς ζωῆς, ποὺ ἔθρυμμάτισε τὴν κανονικότητα τῆς ἀπλῆς λογικῆς καὶ ἀνοιξε μέσα στὴ συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου.

που ἀντινομίες καὶ διχασμοὺς ποὺ τὸ βάθος των γεννάει τὴ φρίκη σὲ ὅποιον μπορεῖ γιὰ νὰ σκύψῃ γιὰ νὰ τὸ ἴδῃ. Θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ εἰπῇ ὅτι ὅποιο κρισιμώτερη εἶναι μιὰ ἐποχή, ὅσο ἀβεβαιώτερη γίνεται ἡ ζωή, τόσο καὶ βαθύτερο γίνεται τὸ συναίσθημα τῆς ἰστορικότητάς της, τόσο περισσότερο βαθύτερη συνείδηση στὸν ἑαυτό της καὶ στὴν μοναδικότητά της. Ἀλλὰ καὶ ὅσο παραγωγικώτερη, ὅσο γονιμώτερη εἶναι μιὰ ἐποχή, τόσο καὶ μεγαλύτερη ἡ συνείδηση τῆς ἰστορικότητάς της.

Δυὸς μεγάλες ἐποχὲς θὰ μπορούσαμε ν' ἀναφέρωμε γιὰ παραδείγματα, τὴν ἐποχὴν ποὺ γεννήθηκε ὁ χριστιανισμὸς καὶ τὴν ἐποχὴν τοῦ γερμανικοῦ ἰδεαλισμοῦ. Ἡ κρισιμώτερη ἐποχὴ τῆς πνευματικῆς ἰστορίας τοῦ ἀνθρώπου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ἐποχὴ ποὺ γεννήθηκε ὁ χριστιανισμός. Ἔνας κόσμος ὠριμασμένος, ὅπως ὠριμάζουν οἱ καρποί, ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς κόσμος, ἔσκορπιζονταν τὴν ἐποχὴν αὐτὴν στὰ στοιχεῖα του, ἔδιαλύονταν. Ὁλα τὰ πνεύματα καὶ ὅλοι οἱ δαίμονες, ποὺ εἶχαν σιγῆσει ἀπὸ τότε ποὺ τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα τὰ εἶχε ὑποτάξει στὴν μορφὴ του, ἀρχισαν νὰ ἀναδεύωνται, ἀρχισαν νὰ διεκδικοῦν τὰ δικαιώματά των. Ὁ κόσμος γέμισε πάλι ἀπὸ μικρὰ πνεύματα, ἀπὸ τοπικοὺς θεούς, ἀπὸ παντὸς εἴδους σωτῆρες. Ἡ κρίση τῷ πνευμάτων ὑπῆρξε καθολική. Τίποτε δὲν ἦταν πιὰ σταθερό. Ἀπὸ τὸν ἕναν τόπο στὸν ἄλλον ταξίδευαν τὰ πνεύματα καὶ πουθενὰ δὲν εἶχαν τὴ δύναμη νὰ φέρονται. Τέλος σ' αὐτὴν τὴν κρίσην ἔθεσε ὁ χριστιανισμός. Αὐτὸς κατώρθωσε νὰ ξαναδιώξῃ τὰ ἀπειρα μικρόψυχα πνεύματα τῶν τόπων, αὐτὸς τὰ ἀνάγκισε πάλι νὰ σιγάσουν, αὐτὸς ἔνωσε τὴν ἀνθρωπότητα πνευματικὰ καὶ ἀναγνώρισε, τὸν καθένα, τὸ κάθε ἀτομοῦ ὃς ἀπόλυτη ἀξία. Σ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν μονάχα μποροῦσε νὰ γεννηθῆται ὁ χριστιανισμός. Σ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν μονάχα ἦταν δυνατὸν ν' ἀποχήσῃ ὁ ἀνθρωπός τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰστορίας συνείδηση γιὰ τὴν μοναδικότητα καὶ τὴν ἰστορικότητα τῆς ζωῆς, ὅπως τὴν εἶχε δρίσει ἡ ἀπλῆ λογικὴ τοῦ δεκάτου διγδόου αἰῶνα, ἦταν πάλι ἡ ἐποχὴ ποὺ μποροῦσε περισσότερο ἀπὸ ὅλες τὶς προηγούμενες νὰ νοιώσῃ τὴν μοναδικότητα καὶ τὴν ἰστορικότητα τῆς ζωῆς. Ὅταν ἔκεινος ποὺ συντρίβει ἔχει καὶ τὴ δύναμη νὰ δημιουργήσῃ, ὅταν ἔκεινος ποὺ καταλύει θεοὺς ἔχει καὶ τὴ

δύναμη νὰ υψώσῃ ἀξιώτερους, νὰ ἀνεβάσῃ τοὺς ἀνθρώπους υψηλότερα ἀπ' ἐκεῖ ποὺ ἦταν, τότε αὐτὸς νοιῶθει βαθύτερα τὴν μοναδικότητά του, τὴν ἴστορικότητά του.

Τέλος καὶ ἡ δική μας ἐποχή, μὲ τὸν βαθύτατο πόνο ποὺ τὴν κατατρώει γιὰ τὴν μορφή της, μὲ τὸν σκληρότατο ἀγῶνα ποὺ καταβάλλει γιὰ νὰ βρῇ τὴν δική της ἴστορική μορφή, ἔχει κι' αὐτὴ μεγάλη συνείδηση γιὰ τὴν ἴστορικότητά της, γιὰ τὴν μοναδική της σημασία, γιὰ τὴν ἔσχωριστή ἀποστολή της στὴν ἴστορία. Ἡ ἴστορική συνείδηση εἶναι ἡ κατ' ἔξοχὴν συνείδηση τῆς ἐποχῆς μας. "Οποιος πονᾷ γιὰ τὴν συντριβὴ τῆς ἐποχῆς μας, ὅποιος παλεύει νὰ βγῆ ἀπὸ τὴν ἀμορφία καὶ τὴν πολυμορφία, ἔχει βαθύτατη ἴστορική συνείδηση, νοιῶθει δτὶ ἡ ζωὴ του ἔχει μοναδικὴ καὶ ἀπόλυτη σημασία. Κι' ὅποιος λαὸς ἔχει σήμερα τὴν μεγαλύτερη ἴστορική συνείδηση, αὐτὸς ἀξίζει καὶ περισσότερο. "Οποιος λαὸς ἔχει νοιώσει πῶς ὅτι αὐτὸς ὁ ἕδιος δὲν κάνει γιὰ τὸν ἑαυτό του, τοῦτο δὲν θὰ γίνῃ ποτὲ στὸν κόσμο, ὅποιος λαὸς θέτει τὸν ἑαυτό του σήμερα κατὰ τρόπο ἀπόλυτο καὶ μοναδικὸ καὶ ζῆ μὲ τὴν συνείδηση τῆς μοναδικότητάς του, αὐτὸς ἀξίζει πιὸ πολὺ ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἐκεῖνος ὁ λαὸς εἶναι ωριμότερος ποὺ ζῆ μὲ τὴν πεποίθηση τῆς μοναδικότητάς του, τῆς ἴστορικότητάς του, ὅχι μὲ τὴν ὑπεροψία ποὺ τοῦ δίνει ἡ βία.

"Απὸ τὴν στιγμὴν ποὺ ὠρίμασε μέσα στὸν ἀνθρωπὸ ἡ συνείδηση τῆς ἴστορικότητάς του, ἀπὸ τὴν στιγμὴν ποὺ ὁ ἀνθρωπὸς εἶδε τὸν ἑαυτό του ὡς ἴστορική πραγματικότητα, ὡς κάτι ποὺ ἔχει συνέχεια καὶ ποὺ ἔχει μέσα του τὸν σκοπό του, ὡς κάτι ποὺ ὠριμάζει μὲ τὸν πόνο καὶ ἀνεβαίνει ἀπὸ τὴν ἀνωνυμία στὸ δνομα, ἀπὸ τὴν ἀνυποληψία στὴ δόξα καὶ στὴν ἀξία, ἀπὸ τὴν ἐπυχὴ δηλαδὴ τοῦ Ἔγέλου, οἱ τρόποι ἐρμηνείας τῆς ἴστορίας διαδέχονται ὁ ἔνας τὸν ἄλλο, καὶ ἀντιμάχονται ὁ ἔνας τὸν ἄλλον.

Τοὺς ἐρμηνευτικοὺς τούτους τρόπους δὲν σκοπεύομε ἐμεῖς ἔδω νὰ τοὺς ἀριστερούς, καὶ γιατὶ εἴναι πολλοί, ἀλλὰ καὶ γιατὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἀνήκουν πιὰ μονάχα στὴν ἴστορία, ἔχουν χάσει τὴν ἐρμηνευτική των γονιμότητα, δὲν μποροῦν νὰ μᾶς ὀδηγήσουν ἐκεῖ ποὺ βρίσκεται ὁ πυρήνας τῆς ἴστορικῆς πραγματικότητας. Θὰ ἀντιρέσωμε κριτικὰ μονάχα τρεῖς κλασσικοὺς ἐρμηνευτικοὺς τρό-

πους τῆς ἴστορίας, ποὺς ἔχουν καὶ σήμερα ἀκόμη γονιμότητα, γιὰ νὰ
ἰδοῦμε πόση εἶναι ἡ δύναμη των καὶ ὡς ποὺ μπορεῖ ὁ καθένας νὰ
μᾶς γίνῃ ἐρμηνευτικὸς βοηθὸς τῆς ἴστορίας.

Γενικὰ ἔνις τρόπος τοῦ σκέπτεσθαι ἔχει ἀξία μονάχα ἐφ' ὅσον μᾶς
βοηθάει νὰ εἰσχωρήσωμε μὲ τὸ νοῦ μας ἐρμηνευτικὰ μέσα στὴ πραγμα-
τικότητα, μονάχα ἐφ' ὅσον μᾶς δίνει τὴ δύναμη νὰ ἀνασηκώσωμε τὸν
πέπλο ποὺ πκεπάζει τὸ πρόσωπο τῆς πραγματικότητας, ὅπου ἐδρεύει ἡ
ζωὴ, δημούχει χυμεῖ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας. Τὴν ἴστορικὴ πραγματικότητα
μπορεῖ κανεὶς νὰ ζητήσῃ νὰ τὴν ἐρμηνεύσῃ μὲ βάση τὴν ἵδεα. Μπορεῖ
καὶ εἰς νὰ ζητήσῃ νὰ νοιώσῃ τὴν ἴστορικὴ ζωὴ ὡς τὴν ζωὴ τῆς ἴδεας.
“Ολη ἡ ἴστορία τότε κινεῖται καὶ ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν ἴδεα. “Ολοι οἱ
καὶ κατευθύνονται πρὸς τὴν πραγμάτωση τῆς ἴδεας. Ἡ ἴδεα εἶναι
ἔδω μιὰ λογικὴ ὀντότητα, μιὰ λογικὴ ὑπόσταση, ποὺ πρέπει νὰ πραγ-
ματοποιηθῇ, νὰ γίνῃ ἀπτὴ μέσα στὴν ὑλὴ τῆς ζωῆς, νὰ γίνῃ ζωὴ.
Τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς ἐρμηνείας τῆς ἴστορίας τὸν χαρακτηρίζομε ὡς
ἴδεοκρατία. Γιατὶ ἔδω μέσα κρατεῖ ἀπόλυτα ἡ ἴδεα. Ἡ ἴδεα κρατεῖ
καὶ μέσα στὴν ἴστορία ὡς ζωὴ καὶ μέσα στὴν ἴστορία ὡς ἐπιστήμη καὶ
μέσα στὴ φιλοσοφία τῆς ἴστορίας. Τὴν ἴστορικὴ πραγματικότητα πάλι
μπορεῖ κανεὶς νὰ ζητήσῃ νὰ τὴν ἐρμηνεύσῃ ἀν πάρη ὡς βάση ἐρμηνευ-
τικὴ ἔνια μεγάλο συνταρακτικὸ γεγονός μέσα στὴν ἴστορία, ὅπως εἶναι
ἡ ἀποκάλυψη, ὅπως εἶναι τὸ φανέρωμα μιᾶς μεγαλοδύναμης πνευ-
ματικῆς ἀρχῆς, ὅπως εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ χριστιανισμοῦ. Τότε ἡ ἴστορία
ρυθμίζεται ἀπόλυτα ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη, ἀπὸ τὴν παράδοση.
Ἡ ἴστορία ἔδω κινεῖται ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη, ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ
πρὸς τὴν παράδοση. ባ ἴστορία στὴν περίπτωση αὐτὴ ὑπάρχει γιὰ νὰ
πραγματώνεται αἰώνια ἡ παράδοση, τὸ νόημα πυὺ ἔχει ἡ παράδοση.
Νὰ γίνεται αἰώνια κάτι ποὺ ἔγινε μιὰ φορὰ στὸν κόσμο μὰ ποὺ ἔχει
ἀπόλυτο χαρακτῆρα. Τὸν ἐρμηνευτικὸ τοῦτο τρόπο τῆς ἴστορίας τὸν χα-
ρακτηρίζομε ὡς παραδοσιοκρατία. “Υπάρχει τέλος κι ἔνας ἀκόμη
ἐρμηνευτικὸς τρόπος τῆς ἴστορίας ποὺ ἔχει μεγάλη γονιμότητα, ποὺ
μᾶς βοηθάει πολὺ γιὰ νὰ πλησιάσωμε τὸ πρόσωπο τῆς ἴστορίας· ὁ δυ-
ναμικός. Ἐρμηνευτικὴ ἀρχὴ εἶναι ἔδω ἡ ἴδια ἡ ζωὴ ὡς δυναμικὴ
ὑπόσταση. ባ ζωὴ ὡς κάτι ποὺ κινεῖται, ποὺ μάχεται, ποὺ ζητάει μὲ